

Nije dugo, što nam je netko rekao, da je najveličajniiji historični prizor Napoleonova vojna proti Europi, te kadgodier na poviest pomišlja, onda mu dušom blisnu ogromni topovi i krvavi bajoneti. Kako je čudna ova izjava tako je ona dosta značajna — u njoj se krije neka žalostna istina...

Sve, što smo dosad spomenuli, moglo je, nadamo se, uvjeriti o tom, da se etika ne samo može nego i mora uporabiti na povjestno naučanje. Shvaćati historiju produktom krute nužde niti je probitačno, niti istinito. Kad bi takvo shvaćanje i stajalo, pedagoško bi gledište moralo biti proti njemu. Ovo se lahko iz svega predjašnjega razabire. Etične ideje dakle jedina su prava mjerila djelovanja ljudskoga, zato ih moramo rabiti u naučanju povjestnom, da ne budemo nepravedni. Ako išta više: to su kriva mjerila mrzka pred Bogom.

Sad nam je prieći na praktičnu uporabu čudorednih kolizija.

---

Svakomu valjda, koji o kolizijah razmišlja, dolaze nužno na um historični primjeri odgovarajući dotičnim kolizijam. Ovi primjeri ipak niti će pripadati baš istomu vieku, niti istomu baš narodu — oni se namiću po asocijaciji misli. Tako se desilo i nam. Zato u našoj uporabi kolizijâ na poviest neće biti s obzirom na dobu i narode nikakve sustavnosti. Tomu se hoće mnogo vremena i mnogo napora. Držimo ipak, da ta okolnost neće biti ni podpunosti niti namjeri naše raduje na užtrb i to poglavito stoga, što smo — govoreć o kolizijah — tumačili praktične primjere sadanjosti, koji su reć bi kopija primjerâ iz prošlosti.

Pobijajuć Iheringovo shvaćanje prava pomislismo na Samničane, koji su htjeli, da spase komad zemljišta, na kom se Rimljani naselili bili. Tako se sbilo s Gallom za Caesara, Židovom za Nabukadnezara. Slično bijaše i s Poljaci.